# BOSHLANG'ICH TA'LIMDA LEKSIKOLOGIYA BO'LIMINI INTERFAOL USULLARDA O'RGANISH

**Ernazarova Laylo Abdusaitovna**

SamDPI o‘qituvchisi

FarDU mustaqil izlanuvchisi

**Jumanova Sevinch Baxrom qizi**

SamDPI 5-bosqich talabasi

**Annotatsiya**

Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’limda leksikologiya bo‘limini interfaol metodlar asosida o‘rganishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining lug‘at boyligini oshirish, so‘zlarning lug‘aviy ma’nosini anglash, ko‘p ma’noli so‘zlarni farqlash, ma’nodosh va qarama-qarshi ma’noli so‘zlarni aniqlash, so‘zlarni nutqiy vaziyatga mos holda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Shuningdek, leksikologik bilimlarni o‘zlashtirish jarayonida “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Venn diagrammasi”, “Sinkveyn”, “So‘z top”, “Kim ko‘p so‘z biladi?” kabi interfaol metod va didaktik o‘yinlardan foydalanishning samaradorligi tahlil qilingan. Interfaol ta’lim o‘quvchini tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki o‘quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirishi, mustaqil fikrlash, muloqot qilish va o‘z fikrini asoslash ko‘nikmalarini rivojlantirishi bilan ahamiyatlidir.

**Kalit so‘zlar:** boshlang‘ich ta’lim, leksikologiya, interfaol metod, lug‘at boyligi, nutqiy kompetensiya, didaktik o‘yin, sinonim, antonim, ko‘p ma’noli so‘z, o‘quvchi faolligi, mustaqil fikrlash.

**АННОТАЦИЯ**

В статье освещаются теоретические и практические аспекты изучения раздела лексикологии в начальном образовании на основе интерактивных методов. Особое внимание уделяется вопросам расширения словарного запаса учащихся начальных классов, понимания лексического значения слов,

различения многозначных слов, выявления синонимов и антонимов, а также формирования навыков употребления слов в соответствии с речевой ситуацией. Кроме того, анализируется эффективность использования таких интерактивных методов и дидактических игр, как «Мозговой штурм», «Кластер», «Диаграмма Венна», «Синквейн», «Найди слово», «Кто знает больше слов?», в процессе усвоения лексикологических знаний. Значение интерактивного обучения заключается в том, что оно превращает учащегося не в пассивного получателя готовых знаний, а в активного участника образовательного процесса, способствует развитию самостоятельного мышления, навыков общения и умения аргументировать собственную точку зрения.

**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА**: начальное образование, лексикология, интерактивный метод, словарный запас, речевая компетенция, дидактическая игра, синоним, антоним, многозначное слово, активность учащихся, самостоятельное мышление.

## ABSTRACT

This article examines the theoretical and practical aspects of studying the section of lexicology in primary education through interactive methods. Particular attention is paid to expanding primary school students' vocabulary, understanding the lexical meanings of words, distinguishing polysemous words, identifying synonyms and antonyms, and developing the skills to use words appropriately according to the speech context. The article also analyzes the effectiveness of using such interactive methods and didactic games as "Brainstorming," "Cluster," "Venn Diagram," "Synquain," "Find the Word," and "Who Knows More Words?" in the process of acquiring lexical knowledge. The significance of interactive learning lies in transforming students from passive recipients of ready-made knowledge into active participants in the educational process, thereby developing their independent thinking, communication skills, and ability to substantiate their own opinions.

**KEYWORDS:** primary education, lexicology, interactive method, vocabulary,

speech competence, didactic game, synonym, antonym, polysemous word, student activity, independent thinking.

Boshlang‘ich ta’lim bosqichi o‘quvchilarning ona tili haqidagi dastlabki ilmiy tasavvurlari shakllanadigan muhim davr hisoblanadi. Ayniqsa, o‘quvchilarning so‘z boyligini kengaytirish, so‘z ma’nolarini to‘g‘ri anglash va ulardan og‘zaki hamda yozma nutqda o‘rinli foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish ona tili ta’limining muhim vazifalaridan biridir. Leksikologiya tilning lug‘at tarkibini, so‘zlarning ma’nosini va ularning qo‘llanish xususiyatlarini o‘rganuvchi tilshunoslik bo‘limidir. Boshlang‘ich sinflarda leksikologiyaga oid bilimlar o‘quvchilarga murakkab nazariy tushunchalar shaklida emas, balki amaliy mashqlar, savol-javoblar, kuzatishlar, didaktik o‘yinlar va turli interfaol topshiriqlar orqali singdiriladi. Bugungi ta’lim jarayonida o‘quvchining faolligini ta’minlash, uni mustaqil fikrlashga undash va o‘zlashtirilgan bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo‘llay olishiga erishish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, leksikologiya bo‘limini o‘qitishda interfaol metodlardan foydalanish samarali pedagogik vositalardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Leksikologik bilimlarning boshlang‘ich ta’limdagi ahamiyati. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisining nutqiy rivojlanishi, avvalo, uning lug‘at boyligi bilan chambarchas bog‘liq. O‘quvchi qancha ko‘p so‘z bilsa va ularning ma’nosini to‘g‘ri anglasa, o‘z fikrini shunchalik aniq va ravon ifodalay oladi. Leksikologiya bilan bog‘liq mashg‘ulotlar davomida o‘quvchilar:

so‘z va uning ma’nosi haqida tasavvurga ega bo‘ladilar;

so‘zlarning ma’nosini matn va gap mazmunidan kelib chiqib aniqlaydilar;

ma’nodosh so‘zlarni farqlashni o‘rganadilar;

qarama-qarshi ma’noli so‘zlarni aniqlaydilar;

ko‘p ma’noli so‘zlarning turli ma’nolarda qo‘llanishini kuzatadilar;

yangi so‘zlarni o‘zlashtiradilar;

so‘zlarni nutqda to‘g‘ri va o‘rinli qo‘llash ko‘nikmasini egallaydilar.

Masalan, **chiroyli – go‘zal – ko‘rkam**, **katta – ulkan – yirik** kabi ma’nodosh so‘zlar o‘quvchilarning lug‘at boyligini oshirishga xizmat qiladi. **Yaxshi – yomon,**

**katta – kichik, baland – past, issiq – sovuq** kabi antonimlar esa so‘z ma’nolari o‘rtasidagi qarama-qarshilikni anglash imkonini beradi.

Bunday mashqlar faqat grammatik yoki leksik bilimlarni shakllantirib qolmay, o‘quvchilarning bog‘lanishli nutqini rivojlantirishga ham yordam beradi.

Interfaol metodlar o‘quvchilarni dars jarayonida faol ishtirok etishga, o‘z fikrini erkin ifodalashga va boshqa o‘quvchilarning fikrlarini tinglashga undaydi. Leksikologiya bo‘limini o‘rganishda bunday metodlardan foydalanish mavzuning o‘quvchilar uchun qiziqarli va tushunarli bo‘lishini ta’minlaydi.

“Aqliy hujum” metodi orqali o‘quvchilarning mavjud bilimlari aniqlanadi va yangi mavzuga qiziqish uyg‘otiladi.

Masalan, o‘qituvchi doskaga **“Bahor”** so‘zini yozadi va o‘quvchilardan shu so‘z bilan bog‘liq so‘zlarni aytishni so‘raydi:

**Bahor → gul, yomg‘ir, quyosh, yashillik, qushlar, iliq, tabiat.**

Keyinchalik ushbu so‘zlar asosida gaplar tuziladi. Shu orqali o‘quvchilarning so‘z boyligi bilan bir qatorda gap tuzish va fikrni izchil ifodalash ko‘nikmalari ham rivojlanadi. “Klaster” metodi

“Klaster” usulida asosiy tushuncha markazga yozilib, unga bog‘liq so‘zlar atrofida joylashtiriladi.

Masalan:

**“Maktab”**

→ o‘qituvchi

→ o‘quvchi

→ dars

→ kitob

→ sinf

→ bilim

→ daftar

→ do‘st

Mazkur usul o‘quvchilarga so‘zlar o‘rtasidagi mazmuniy bog‘lanishlarni anglashga yordam beradi.

“Venn diagrammasi” metodi

Ma’nodosh va qarama-qarshi ma’noli so‘zlarni o‘rgatishda “Venn diagrammasi” samarali usullardan biridir. Masalan, **“chiroyli”** va **“go‘zal”** so‘zlari taqqoslanadi. O‘quvchilar har ikki so‘zning o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlaydilar. Shuningdek, **“katta”** va **“kichik”** so‘zlarini taqqoslash orqali antonimik munosabatni tushuntirish mumkin.

“So‘z top” didaktik o‘yini

O‘qituvchi biror so‘z aytadi. O‘quvchilar esa unga ma’nodosh yoki qarama-qarshi ma’noli so‘z topadilar.

Masalan:

**O‘qituvchi:** katta

**O‘quvchi:** kichik

**O‘qituvchi:** chiroyli

**O‘quvchi:** go‘zal

**O‘qituvchi:** tez

**O‘quvchi:** sekin

Bu o‘yin o‘quvchilarning tezkor fikrlashini va so‘z boyligini rivojlantiradi.

“Kim ko‘p so‘z biladi?” o‘yini

Mazkur o‘yinda sinf o‘quvchilari guruhlarga ajratiladi. Har bir guruhga ma’lum bir mavzu beriladi. Masalan, **“Tabiat”** mavzusi bo‘yicha ikki daqiqa davomida imkon qadar ko‘p so‘z yozish topshiriladi.

1-guruh: daraxt, gul, barg, yomg‘ir, quyosh, shamol.

2-guruh: tog‘, daryo, ko‘l, o‘rmon, qush, hayvon.

O‘yin yakunida guruhlar yozgan so‘zlari bilan tanishtiriladi va takrorlangan so‘zlar aniqlanadi. Ushbu topshiriq o‘quvchilarning jamoada ishlash, tez fikrlash va lug‘at boyligini namoyish etish imkonini beradi.

Leksikologik mavzularni faqat alohida so‘zlar asosida emas, balki matn orqali o‘rgatish ham muhimdir. Chunki so‘z ma’nosi ko‘pincha uning nutqdagi qo‘llanishi orqali to‘liq anglashiladi. Masalan, o‘quvchilarga kichik matn berilib, undagi yangi so‘zlarni topish, ma’nosini izohlash, ma’nodosh yoki qarama-qarshi ma’noli so‘zlarni aniqlash topshirig‘i beriladi.

“Bahorda tabiat uyg‘onadi. Daraxtlar kurtak chiqaradi, rang-barang gullar ochiladi. Qushlarning yoqimli ovozi atrofga taraladi.” O‘quvchilar matndan: yangi yoki notanish so‘zlarni;

ma’nodosh so‘zlarni;

sifat bildiruvchi so‘zlarni;

tabiat bilan bog‘liq so‘zlarni ajratib oladilar. Shundan so‘ng aniqlangan so‘zlar ishtirokida yangi gaplar tuzadilar.

Leksikologiya bo‘limini interfaol metodlar asosida o‘rganish bir qator pedagogik imkoniyatlarni yuzaga chiqaradi. Avvalo, o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishi ortadi. Oddiy yodlashga asoslangan topshiriqlardan farqli ravishda interfaol mashg‘ulotlarda o‘quvchi izlanadi, fikrlaydi, taqqoslaydi va xulosa chiqaradi.

Bundan tashqari, interfaol metodlar:

o‘quvchilarning lug‘at boyligini kengaytiradi;

mustaqil fikrlashni rivojlantiradi;

og‘zaki va yozma nutqni takomillashtiradi;

o‘quvchilarning muloqotga kirishish ko‘nikmasini shakllantiradi;

jamoada ishlash malakasini rivojlantiradi;

yangi so‘zlarni eslab qolishni osonlashtiradi;

o‘rganilgan bilimlarni amaliyotda qo‘llash imkonini beradi;

o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi.

Ayniqsa, didaktik o‘yinlardan foydalanish boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun muhimdir. Chunki bu yoshdagi o‘quvchilar o‘yin orqali berilgan topshiriqlarni katta qiziqish bilan bajaradilar.

Interfaol ta’lim jarayonida o‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o‘quv faoliyatini tashkil etuvchi va yo‘naltiruvchi sifatida faoliyat olib boradi. O‘qituvchi dars maqsadiga mos metodni tanlashi, topshiriqlarni o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga moslashtirishi lozim.

Leksikologiyani o‘qitishda topshiriqlar oddiydan murakkabga qarab tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Dastlab so‘zning ma’nosini aniqlash, keyin ma’nodosh va antonimlarni topish, undan so‘ng esa ushbu so‘zlarni gap va matn tarkibida qo‘llashga o‘tish samarali natija beradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda leksikologiya bo‘limini interfaol metodlar asosida o‘rganish o‘quvchilarning tilga oid bilimlarini chuqurlashtirish bilan bir qatorda, ularning lug‘at boyligi va nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Venn diagrammasi”, didaktik o‘yinlar, matn bilan ishlash kabi interfaol usullar orqali o‘quvchi so‘zning ma’nosini mustaqil izlash, uni boshqa so‘zlar bilan taqqoslash va nutqda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Leksikologik mavzularni o‘qitishda interfaol metodlardan maqsadli va izchil foydalanish o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi hamda ona tiliga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi. Shu sababli boshlang‘ich sinf ona tili darslarida leksikologik tushunchalarni o‘zlashtirish jarayonini amaliy, qiziqarli va o‘quvchi faoliyatiga yo‘naltirilgan metodlar asosida tashkil etish muhim pedagogik vazifalardan biridir.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

**1.Abdullayev A.** O‘qish savodxonligi darslarida pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2022. – 168 b.

**2.Abdullayeva D.** Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi. – Toshkent, 2020. – 192 b.

**3 Aydarova U.B., Azizova N.K.** O‘qish savodxonligi: 3-sinf, 3-qism. – Toshkent, 2023. – 7 b.

**4. Aydarova U.B., Azizova N.K.** O‘qish savodxonligi: 4-sinf, 1-qism. – Toshkent, 2023. – 4 b.

**5 Gadayev O.Y.** Ona tili: O‘quv qo‘llanma. – Samarqand: "SamDCHTI" nashriyoti, 2024. – 181 b.

**6. Hamroyev M., Muhamedova D., Shodmonqulova D., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh.** Ona tili: Darslik. – Toshkent: Moliya-iqtisod, 2017. – 300 b.

**7. Hasanov T., Tursunova T.** Ta’limda interfaol metodlar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020. – 184 b.

**8. Ikromova R., Muhamedova D., Hamrayev M.** O‘zbek tilidan mashqlar to‘plami. – Toshkent: TDPU, 2009. – 240 b.

**9. Jo‘raeva N.** Boshlang‘ich sinflarda o‘qish savodxonligini rivojlantirish texnologiyalari. – Toshkent, 2023. – 176 b.

**10. Matchonov S. va boshq.** Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Bayoz, 2022. – 701 b.

**11. Matjon S.** Boshlang‘ich sinflarda o‘qish darslarini yangi pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish metodikasi. – Toshkent: TDPU, 2010. – 210 b.

**12. Shodiyev F.** Ona tili: Darslik. – Samarqand: SamDU nashri, 2025. – 400 b.

**13. Shodiyev F.** Ona tili: O‘quv qo‘llanma. – Samarqand: SamDU nashri, 2020. – 405 b.

**14. Xujamkulova N.** Umumta’lim maktablarida xalqaro dasturlar asosida o‘qish savodxonligini oshirish metodikasini takomillashtirish (PIRLS, EGRA xalqaro dasturlari asosida): Monografiya. – Samarqand, 2025.

**15. Ernazarova L., Mirsanova M.** Ona tili-o‘qish savodxonligi va uni o‘qitish metodikasi [Elektron resurs]: Elektron darslik. – Samarqand, 2024.